
РОЗДУМИ ПУБЛІЦИСТА

УДК 658.14

І. П. ХОМИН,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Тернопільського національного економічного університету

НОМО EMPATHICUS ТА НОМО ECONOMICUS НА ТЛІ ІЛЮЗІЙ, АБО ПСЕВДОРЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК НАСЛІДОК ЕКВІЛІБРИСТИКИ МІЖ ЕТАТИЗМОМ І ПРИНЦИПОМ “LAISSEZ FAIRE”

Висвітлено проблеми розвитку аграрного сектору України, зумовлені незавершеністю його реформування. На основі аналізу його сучасного стану, який загрожує деградацією сільськогосподарських угідь, наголошено на необхідності перегляду підходів до формування фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення діяльності всіх суб'єктів господарювання, а не тільки корпоративних структур. Підкреслено необхідність опори при цьому на власні сили, оскільки розрахунок на альтруїстичну допомогу зарубіжних донорів є досить примарним.

Ключові слова: аграрний сектор, реформування, розвиток, фінансові ресурси.

І. Р. KHOMYN,
Cand. of Econ. Sci.,
Senior Lecturer at the Chair of Finances,
Ternopil' National Economic University

HOMO EMPATHICUS AND HOMO ECONOMICUS AGAINST THE BACKGROUND OF ILLUSIONS OR THE PSEUDOREFORMATION OF THE AGRARIAN SECTOR AS A RESULT OF THE EQUILIBRATION BETWEEN THE ETATISM AND THE “LAISSEZ FAIRE” PRINCIPLE

The problems of development of Ukraine's agrarian sector caused by the incompleteness of its reformation are clarified. On the basis of the analysis of its current state, which threatens by the degradation of agricultural lands, the attention is focused on the necessity of the overlooking of approaches to the formation of financial resources required for the support of the activity of all economic entities, rather than the corporative structures. The latter have had already the sufficient amount of assets, since they have concentrated the production of highly profitable crops, by neglecting the stockbreeding. The necessity to lean on the own forces is emphasized, because the hope for the altruistic help of foreign donors is quite illusory.

Keywords: agrarian sector, reformation, development, financial resources.

У соціології вже давно є відомими два типи індивідуумів: одні (Номо Empathicus *) у контексті вітчизняної економіки живуть здебільшого у світі ілюзій,

© Хомин Ирина Петрівна (Khomyn Iryna Petrivna), 2016; e-mail: xomunka@rambler.ru.

* Номо Empathicus – людина, яка співчуває.

плекаючи їх у вигляді то скарбів Полуботка, то допомоги Україні за “планом Маршалла”; інші (Homo Economicus *) – використовують будь-яку ситуацію прагматично жорстко, особливо коли йдеться про особисте збагачення. Власне останні поховали ідею перших щодо розвитку аграрного сектору, звівши всі їхні благі наміри до його псевдореформування шляхом еквілібристики між етатизмом і принципом “laissez faire” **. Проте проблема реформування аграрного сектору як основи розвитку всієї економіки нікуди не зникла, а навпаки, загострилася, що робить актуальним вивчення шляхів її вирішення.

Дослідженням окресленої проблематики займаються багато науковців. Однак у ракурсі теми статті в першу чергу заслуговують на увагу матеріали дискусії “круглого столу”, проведеного в ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” [1], які відображають нинішні погляди відомих учених на шляхи вирішення проблеми розвитку економіки України, в тому числі й аграрного сектору, що є неможливим без його справжнього, а не імітованого реформування.

Отже, **мета статті** – окреслити реальні можливості кардинальних зрушень в аграрному секторі України з урахуванням його нинішнього стану. Як її завдання визначено неупереджений аналіз реальності пропозицій учених щодо забезпечення розвитку аграрного сектору та обґрунтування власних міркувань з даного приводу.

Як делікатно висловився В.М. Геєць, “невдалі попередні реформи” [2, с. 6] зумовили глибоку кризу української економіки. Стосовно ж аграрного сектору навіть говорити про реформи якось незручно, адже вся історія їх декларування нагадує крилате “крок уперед, два назад”, особливо коли взяти до уваги “поглиблення прірви між аграрним розвитком, який дедалі більше підпорядковується інтересам великого капіталу, і сільським розвитком, метою якого є зростання добробуту і якості сільських співтовариств” [1, с. 92].

Насправді всі зусилля тих чиновників, які наряджалися в тогу “реформістів”, були спрямовані на продовження консервації “вкрай неефективної структури економіки, яка мала місце у радянському минулому” [2, с. 8], і насамперед шляхом псевдореформування в аграрному секторі. Для підтвердження цього досить згадати його початок, коли на конторах колгоспів поруч із старими вивісками стали з’являтися інші, з “новими” назвами – КСП, тобто колективне сільськогосподарське підприємство, а голова колгоспу автоматично обіймав паралельну посаду його керівника. “Перспектива перебудування організаційних і майнових відносин в аграрному секторі вносила настрій невпевненості в майбутньому і створювала психологічний дискомфорт... Природно, що фактор невизначеності відіграв свою роль у руйнуванні сільського господарства, незважаючи на те, що реальні кроки з реалізації оголошених реформ ще не здійснювались” [3, с. 377–378], адже такі дуаль-менеджери, маючи дві печатки, одноосібно розпоряджались нічийною власністю доти, доки вона безслідно не зникла. Та й “держава не завжди послідовно керувала трансформаційними процесами в регіонах,.. причому владні структури на місцях, покликані практично здійснювати реформи, працювали у звичному командно-адміністративному режимі” [4, с. 66].

* Homo Economicus – дефініція, запроваджена А. Смітом для позначення абстрактної моделі ринкового суб’єкта, який раціонально мислить і прагне максимізувати власну вигоду.

** Етатизм – політика активного втручання держави. На противагу цьому у 1758 р. французький фізіократ В. де Гурне сформулював принцип повної економічної свободи підприємницької діяльності “laissez faire, laissez passer” (“хай усе йде, як іде”).

Цей експеримент із збереження непорушності етатизму й дозованого допуску принципу “laissez faire” призвів до масової появи потворного дітища – агрохолдингів, які взагалі-то були “блакитною мрією” апологетів колгоспно-радгоспного устрою попри те, що таких термінологем тоді не вживали, – згадаймо колишні гігантські зернорадгосп “Цілиноградський” у Казахстані, садово-виноградний під назвою “Дружба народів” у Криму і, зрештою, міжгосподарські підприємства з відгодівлі великої рогатої худоби та свиней. Але марні потуги поширити такі агроформування на весь аграрний сектор за часів волонтаризму, а потім – застою, несподівано здійснилися через півстоліття під вивіскою “реформування аграрного сектору”.

Як підкреслюють О.М. Бородіна та І.В. Прокопа, “в останні роки головною тенденцією у розвитку корпоративного сектору в сільському господарстві України є інтенсивне поглинання вертикально інтегрованими агропромисловими формуваннями (агрохолдингами) сільськогосподарських підприємств при формальному збереженні їх статусу і реальній втраті їх господарської самостійності”, і нині вони контролюють “понад 6 тис. (близько 40%) сільськогосподарських підприємств і 7,8 млн. га сільськогосподарських угідь (або 38% площі, яку обробляють сільськогосподарські підприємства)” [1, с. 90]. Це взагалі унеможливило гармонійний розвиток аграрного сектору, адже не секрет, що для корпоративних структур “головна мета їх діяльності – максимізація прибутку – досягається як завдяки спеціалізації на виробництві найбільш комерційних видів продукції та мінімізації витрат (у тому числі на оплату праці та плату за оренду земельних ділянок), так і шляхом виснажуючого використання природних, соціальних та інфраструктурних ресурсів сільської місцевості” [1, с. 89].

При цьому такі корпоративні структури, “вміло використовуючи податкові пільги та преференції, передбачені вітчизняним законодавством для сільського господарства, ... привласнюють вартість, яка мала б стати джерелом повноцінного відтворення використовуваних ними природних і соціальних ресурсів сільської місцевості” [1, с. 90–91], вилучаючи з аграрного сектору левову частку прибутку (табл. 1).

Таблиця 1

Групування підприємств аграрного сектору України за площею угідь, чистим доходом, рентабельністю та поголів'ям великої рогатої худоби *

(%)

Показники	Роки			
	2010	2011	2012	2013
Підприємства з площею сільськогосподарських угідь понад 10 тис. га:				
кількість (од.).....	131	152	164	175
% до загальної кількості.....	0,2	0,3	0,3	0,3
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь:				
кількість (од.).....	7668	7877	8214	8416
% до загальної кількості.....	13,6	14,0	14,7	15,1
Підприємства з чистим доходом понад 100 млн. грн.:				
до загальної кількості.....	1,0	1,3	1,5	1,4
до обсягу чистого доходу (виручки).....	21,3	25,7	28,5	28,9
Рівень рентабельності зернових і зернобобових	13,9	26,1	15,2	1,5
у тому числі підприємств з рентабельністю 100,1% і більшою...	3,0	4,9	3,0	1,3
Рівень рентабельності насіння соняшнику.....	64,7	57,0	45,8	28,5
у тому числі підприємств з рентабельністю 90,1% і більшою...	36,2	28,5	23,0	13,5
Рівень рентабельності цукрових буряків.....	16,7	36,5	15,7	2,7
у тому числі підприємств з рентабельністю 60,1% і більшою...	9,7	16,1	15,1	7,7

Закінчення таблиці

Підприємства, що мали понад 2999 голів великої рогатої худоби (од.).....	32	33	36	39
Підприємства, що мали понад 999 голів корів (од.).....	44	51	55	57

* Складено автором за: Сільське господарство України за 2010–2013 рр. — К. : Державна служба статистики (за відповідні роки).

Таким чином, передусім спостерігається тенденція до збільшення кількості суб'єктів господарювання з площею понад 10 тис. га сільськогосподарських угідь, яка йде в унісон з обезземеленням інших, — лише у 2011–2013 рр. кількість перших зросла на $(175-131) = 44$ од. при витісненні із землекористувачів $(8416-7668) = 748$ господарств. При цьому показники чистого доходу (виручки), рівня рентабельності зернових і зернобобових, насіння соняшнику, цукрових буряків практично корелюють з концентрацією землі, однак дисонують із скороченням поголів'я великої рогатої худоби в сільгоспідприємствах взагалі, попри те, що вона (тобто концентрація), хоча й надто повільно (кількість суб'єктів господарювання, які утримували понад 2999 голів великої рогатої худоби, й таких, що мали понад 999 корів, зростала за окреслений період у середньому на 2–4 од. щороку), але проявляється.

У цілому це загрожує повною деградацією нашого найціннішого природного скарбу — земельних угідь — через їх бездумне, хижацьке виснажування і надмірну хімічну інтоксикацію виробництва. Таким чином, Україна може повторити трагічну долю інків, адже, "за результатами агрохімічної паспортизації земель, протягом 1986–2010 рр. вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,5%", і цей процес унаслідок "знищення тваринництва як джерела органіки і переходу від сівозмінного до монокультурного виробництва" продовжується, призводячи до щорічної втрати 0,4–0,8 т/га родючості сільськогосподарських угідь, на яких "внаслідок водної та вітрової ерозії втрачається від 450 млн. до 600 млн. т родючого шару ґрунту, 30 млн. га земель... визнано деградованими, а від 14 млн. до 17 млн. га — ерозійно небезпечними" [5, с. 80]. Це можна віднести до однієї з найбільших невдач держави при реформуванні аграрного сектору.

Наступним за силою негативу провалом держави можна вважати те, що жодний з проєктів-програм (чи то із збільшення площ озимої пшениці, садів і виноградників, розвитку хмелярства, стимулювання зростання поголів'я корів або й взагалі із збереження молодняку великої рогатої худоби до трьох років шляхом дотування, створення оптових ринків тощо), на жаль, не увінчався успіхом, хоча на початкових етапах пропагувався як магістральний шлях подолання кризового стану аграрного сектору. Для підтримання таких ілюзій нерідко жонгливали статистичними показниками, до чого особливо вдавалися майже всі міністри аграрного відомства пореформеного періоду. Так, один з таких "жонглерів" примудрявся робити це навіть тоді, коли й під мікроскопом неможливо було розгледіти якісь позитивні зрушення, наприклад, у тваринництві, камуфлюючи його знищення насамперед у сільськогосподарських підприємствах уявним збільшенням поголів'я молодняку великої рогатої худоби в особистих селянських господарствах шляхом порівняння цифрових даних у місяцях сезонних розтелів корів з попередніми періодами.

Сподіватимемося, що така сама невтішна доля не спіткає запізніле прозріння: етатизм і "laissez faire" є не сумісними, і в аграрному секторі замість камуфляжу

колгоспів і радгоспів, нарешті, матимемо справжні ринкові формування, адже й нині, як стверджують науковці, “за наявності 5 млн. сільських домогосподарств (у тому числі 4,2 млн. ОСГ) чисельність... потенціальних малотоварних ферм може бути оцінена на рівні 700 тис. І ще близько 200–300 тис. можуть бути визнані як такі, що за достатньої мотивації могли б поповнити їх ряди” [1, с. 92].

От тільки стосовно мотивації – не варто сподіватись як на скарб Полуботка, так і на “план Маршалла”, оскільки перший, скоріше, є міфічним, а другий з жодного боку не може бути застосований до України. Якщо виходити з міркувань Номо Empathicus, то така допомога, у першу чергу, повинна бути спрямована в країни, де щороку від голоду помирають сотні тисяч людей. Але й їм не дуже квапляться її надавати, оскільки Номо Economicus стверджують, що така “допомога може бути контрпродуктивною, створюючи звичку до залежності й призводячи до корупції” [2, с. 8]. Не варто також перебільшувати обсяги фінансової допомоги в рамках “плану Маршалла”, оскільки вони в абсолютному вимірі сьогодні є не такими й значними, навіть з урахуванням коригування на інфляцію за більш як півстоліття з часу її завершення (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги фінансової допомоги окремим країнам Європи за “планом Маршалла” *

(млн. дол.)

Країни	1948–1949 рр.	1949–1950 рр.	1950–1951 рр.	Усього
Австрія.....	232	166	70	468
Бенілюкс.....	195	222	360	777
Великобританія.....	1316	921	1060	3297
Греція.....	175	156	45	376
Італія.....	594	405	205	1204
Німеччина.....	510	438	500	1448
Норвегія.....	82	90	200	372
Франція.....	1085	691	520	2296
Швеція.....	39	48	260	347
Інші 7 країн Європи.....	696	515	935	2145
Усього.....	4924	3652	4155	12731

* Складено автором за: http://pl.wikipedia.org/wiki/Plan_Marshalla.

Наприклад, нинішні валютні запозичення, або так звана “реструктуризація” державного боргу України, на порядок перевищують суми, які були отримані в рамках цього плану протягом 1948–1951 рр. такими найбільшими країнами Європи, як Великобританія, Італія, Німеччина, Франція. Проте відсутнього позитивного впливу на вітчизняну економіку це не справило, на відміну від згаданих країн, які завдяки цій допомозі отримали синергетичний поштовх і випередили нас в економічному розвитку на десятиліття, хоча жодна з них не мала таких природних багатств, як Україна.

Таким чином, реальніше розраховувати хіба що на використовувані в межах цього плану довгострокові (на 35 років) кредити, які надавалися тоді повоєнній Західній Європі, можливо, навіть під ті самі 2,5%, оскільки сподівання на будь-які інші альтруїстичні заходи щодо отримання нами безповоротної допомоги є примарними. Нинішні передумови її отримання включають “боротьбу з корупцією: як з точки зору направлення на це “коштів “плану Маршалла”, так (ще більшою мірою) і гарантування цільового використання отриманих коштів, а не їх традиційного “дерібану” (як висловлювалися грабіжники-мазурики в після-

революційному Петрограді), ... створення належних умов розвитку економіки, а звідси впливають й питання реформування податкової системи, боргової політики (і ще ширше — фінансової політики держави взагалі), а також — питання демонополізації та підтримки малого бізнесу" [6, с. 17], які наразі неможливі з ряду причин.

Насамперед, існують викривлена мораль значної частини суспільства, передусім чиновництва, так само як поєднання в особі жениха вимог "якби" купецької дочки на виданні з п'єси "Женитьба" безсмертного М.В. Гоголя, і повільні темпи, з якими вирішуються ці питання, коли навіть кадрові питання щодо формування штату органу протидії сучасним "грабіжникам-мазурикам" розтягнулися майже на два роки. І це тоді, коли для розв'язання важливої для розвитку економіки України проблеми, аби вона не була в стані "постійного наздоганяючого", на думку відомого фінансиста А.І. Даниленка, ми маємо максимум 5–7 років [7, с. 29].

І щоб це змінити, треба "працювати, працювати як прокляті, жорстко й дисципліновано, ... добиватися результатів", і в першу чергу доведеться збільшувати обсяги виробництва та раціоналізувати сільське господарство, адже сказане ставить шлагбаум на шляху сподівань на "план Маршалла", оскільки "допомога країнам з порівняно слабким рівнем розвитку", тим більше таким, "що не мають ефективного розпорядника" або в них "відсутня чітка формула розвитку" [2, с. 7–8], не може бути надана в принципі. Отже, ми мусимо розраховувати тільки на себе і, як писав І. Франко, "проти вітру перти, проти хвиль плисти", а не надувати вітрила дорогих яхт, якими вивозяться в офшори отримані завдяки праці українських робітників і селян доходи внаслідок наївності Номо Empathicus, які створили під претекстом стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку податкову оазу для оподаткування дивідендів олігархів. От тільки щось не видно цих інвестицій, а дивіденди Номо Economicus зашкалюють навіть в аграрному секторі, який, що називається, за визначенням, має дотуватися. Проте й тут окремі, треба думати, набагато працюватимуть, особи отримують такі суми дивідендів, яких було б достатньо для технічного переоснащення малотоварних ферм цілої округи. Отже, на легке вирішення проблеми фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору годі й сподіватись, а думати, що введення в інституційне поле ОСГ стане панацеєю від усіх загроз, є однією з ілюзій Номо Empathicus. Щоб вони перетворилися на малотоварні ферми, потрібні ті самі три речі, які Наполеон визначив як необхідні для здійснення своїх цілей — гроші, гроші, гроші, оскільки в кареті минулого, як проголосив у своєму монолозі герой п'єси М. Горького "На дні", далеко не поїдеш. А якась там примарна тисяча доларів, яку малотоварна ферма теоретично спроможна щороку виручати за продану продукцію, навіть у разі її направлення винятково на формування своєї матеріально-технічної бази, буде краплиною дощу на спрагле поле в посушливий рік, адже "ціна американського зернозбирального комбайна "Джон Дір" сягає 280 тис. дол., картоплезбирального комбайна "Анна" (Польща) — від 40 тис. до 100 тис. дол. і більше" [5, с. 81]. Тому варто прислухатися до пропозиції використати позитивні складові досвіду окремих країн із стимулювання інвестиційної активності підприємств щодо надання підприємствам права використовувати на реалізацію пріоритетних інноваційних проектів до 100% отриманого прибутку. Інакше стан, передусім аграрного сектору, відповідатиме метафорі з уже частково процитованої строфи І. Франка: "Мусиш аж до смерті хрест тяжкий нести".

Висновки

Розрахунок на те, що Homo Economicus еволюціонує в Homo Empathicus і структура аграрного сектору зміниться як за помахом палички факіра, – з арсеналу наївних ілюзій. Однак ясно, що провали держави в процесі реформування аграрного сектору слід негайно локалізувати. Звичайно, мова не йде про революційні “великі переломи”, які здійснювалися в минулому з наскоку, ігноруючи каузальний зв’язок їх наслідків, не тільки тому, що надворі XXI ст. і необхідно дотримуватися цивілізованих способів вирішення проблем, і насамперед урахувати можливі втрати через волюнтаристські дії. Одним з таких способів, на нашу думку, вбачається перегляд системи оподаткування суб’єктів господарювання аграрного сектору, оскільки колишній ФСП (фіксований сільськогосподарський податок), а тепер єдиний податок, який сплачується не від прибутку, а від вартості сільськогосподарських угідь, явно не відповідає, принаймні, першому принципу оподаткування А. Сміта: “Кожен зобов’язаний платити відповідно до свого доходу” [8, с. 621]. Адже є різниця між реальними доходами товаровиробників, які є членами певної сільської громади і “розв’язують важливі завдання сільського розвитку”, тими, хто утримує велику рогату худобу молочного чи м’ясного напрямів, і корпоративними структурами, які будують свої взаємовідносини з цими громадами наче в казці про персонажів, що вирішили спільно обробляти ниву, розподіляючи вирощене за принципом: одному вершки, іншому корінці, але з тією різницею, що агрохолдингам завжди дістаються вершки в буквальному розумінні слова, оскільки вирощувати картоплю вони не прагнуть, віддаючи перевагу озимій пшениці, кукурудзі на зерно, ріпаку, соняшнику, тобто вони зосередилися на виробництві прибуткових і експортоорієнтованих культур, нехтуючи тваринництвом.

Навіть від експорту злаків, зерна кукурудзи тощо більшість товаровиробників жодної вигоди не мають, оскільки змушені продавати їх агрохолдингам за визначеними ними правилами олігопольного ринку, через те, що елеватори перебувають в їхній власності, а з дрібними партіями зерна пробитися на зовнішній ринок неможливо. Таким чином, нульова ставка ПДВ при експорті зернових та відшкодування цього податку, яке здійснюється з бюджету переважно корпоративним структурам, примножуючи їх прибутки, приховано перекладаються на громадян України, а дістаються тільки обраним щасливцям, до яких більшість сільськогосподарських товаровиробників не потрапляють.

Тому, поряд з підтримкою пропозиції про “внесення змін до податкового законодавства, що стосується часткового (або повного) звільнення від сплати податку на прибуток підприємств, які реалізують пріоритетні інвестиційні проекти” [7, с. 34], вважаємо за необхідне внести уточнення до розділу XIV “Спеціальні податкові режими” Податкового кодексу України відповідно до викладених зауважень. Наприклад, зробити п.п. 291.4.4 ст. 291 у такій редакції: “Четверта група – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75% за умови дотримання таких пропорцій продукції рослинництва й тваринництва...”. Ці пропорції мають плавно змінюватися в напрямі збільшення частки тваринницької продукції, наприклад, протягом п’яти років, аби дати можливість підприємствам мати часовий лаг для відновлення оптимальної структури сільськогосподарського виробництва. Якщо ж цих умов

не дотримано, то такі підприємства слід автоматично переводити на загальну систему оподаткування. Водночас, визнаючи резонансність зауваження про недоліки прямої бюджетної підтримки підприємств, оскільки її "отримали в першу чергу великі приватні підприємства, які були власністю олігархічних кланів", а також те, що "власники приватних підприємств і фірм (особливо в аграрному секторі) отримали під гарантії уряду іноземні кредити ... на десятки мільярдів доларів, проте основну частину цих коштів не було повернуто позичальником, у результаті чого борги кредиторам змушена була сплачувати держава", так само, як "кошти, які надавалися підприємствам у вигляді безпроцентної бюджетної позики, так і не було повернуто державі", і "така функція має виконуватися банківськими установами" [7, с. 30–31], не можемо погодитися з "відмовою від надання бюджетної підтримки реальному сектору економіки" принаймні щодо аграрного сектору, адже самотужки сформувати капітал підприємств для ведення ними інвестиційної та поточної діяльності неможливо.

Для уникнення зазначених недоліків, на наш погляд, доцільно переорієнтувати бюджетні асигнування, які виділяються сільськогосподарським товаровиробникам, винятково на стимулювання розширення банківського кредитування шляхом компенсації позичальникам частини процентів за користування кредитами, що справді дозволить залучити до фінансування аграрного сектору максимум можливих коштів. Втім, проблеми лише частково висвітлені в цій статті, отже, не є остаточно вирішеними, і їх подальші дослідження, ми вважаємо, здаються перспективними.

Список використаної літератури

1. *Бородіна О.М., Прокопа І.В.* Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва // *Економіка України*. — 2015. — № 4. — С. 88–96.
2. *Геєць В.М.* До питання застосування підходів "плану Маршалла" для України // *Економіка України*. — 2015. — № 4. — С. 6–11.
3. *Ткаченко А.М., Алексеев А.А., Илларионов В.В.* и др. *Феномен Украины: реформы 1991–2004 гг.* — К. : Випол, 2004. — 602 с.
4. *Амбросов В.* Трансформаційні процеси в аграрній сфері економіки // *Економіка АПК*. — 2003. — № 6. — С. 66–70.
5. *Молдаван Л.В., Шубравська О.В.* Інвестиційні пріоритети у сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми їх реалізації // *Економіка України*. — 2015. — № 4. — С. 78–87.
6. *Шаров О.М.* Уроки та перспективи "плану Маршалла" для України // *Економіка України*. — 2015. — № 4. — С. 12–18.
7. *Даниленко А.І.* Посилення державних підойм ефективного використання фінансових ресурсів // *Економіка України*. — 2015. — № 4. — С. 28–35.
8. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. — М. : Эксмо-Пресс, 2007. — 960 с.

References

1. Borodina O.M., Prokopa I.V. *Podolannya strukturnykh deformatsii v agrarnomu sektori Ukrainy: instytutsializatsiya i modernizatsiya malotovarnogo sil's'kogospodars'kogo vyrobnystva* [Overcoming the structural deformations in Ukraine's agrarian sector: institutionalization and modernization of a low-efficient agricultural production]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 4, pp. 88–96 [in Ukrainian].

2. Heyets V.M. *Do pytannya zastosuvannya pidkhodiv "planu Marshalla" dlya Ukrainy* [To the question of application of the approaches of the "Marshall plan" in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 4, pp. 6–11 [in Ukrainian].
3. Tkachenko A.M., Alekseev A.A., Ilarionov V.V. et al. *Fenomen Ukrainy: Reformy 1991–2004 gg.* [Ukraine's Phenomenon: Reforms 1991–2004]. Kiev, VIPOL, 2004 [in Russian].
4. Ambrosov V. *Transformatsiini protsesy v agrarnii sferi ekonomiky* [Transformation processes in economy's agrarian sphere]. *Ekon. APK – Economy of AIC*, 2003, No. 6, pp. 66–70 [in Ukrainian].
5. Moldavan L.V., Shubravs'ka O.V. *Investytsiini priorytety u sferi rozvytku agropromyslovogo vyrobnytstva Ukrainy ta mekhanizmy ikh realizatsii* [Investment priorities in the sphere of development of Ukraine's agriindustrial production and mechanisms of their realization]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 4, pp. 78–87 [in Ukrainian].
6. Sharov O.M. *Uroky ta perspektyvy "planu Marshalla" dlya Ukrainy* [Lessons and perspectives of the "Marshall plan" for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 4, pp. 12–18 [in Ukrainian].
7. Danylenko A.I. *Posylennya derzhavnykh pidoim efektyvnogo vykorystannya finansovykh resursiv* [Strengthening of state's levers of efficient use of financial resources]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 4, pp. 28–35 [in Ukrainian].
8. Smith A. *Issledovanie o Prirode i Prichinakh Bogatstva Narodov* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Moscow, Eksmo-Press, 2007 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14 вересня 2015 р.
